

- ⁴ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 7.
⁵ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 6.
⁶ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 6.
⁷ Бюлетень ОУН. Ч 11, 1943 // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 135.
⁸ Бюлетень ОУН. Ч 11, 1943 // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 135.
⁹ Дейкало Микола. Історія Торського, на тлі якого вишитий літопис нашого краю. – Заліщики, 1995. – С. 15.
¹⁰ Заліщицька земля в спогадах емігрантів. – Тернопіль, 1993. – С. 78.
¹¹ Гунчак Тарас. У мундирах ворога // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 31.
¹² Літопис Золотополицький. Том 1. – Тернопіль, 2001. – С. 149-150.
¹³ Гунчак Тарас. У мундирах ворога // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 53.
¹⁴ Підгайний Богдан. Два шляхи – одна мета // Броди. Збірник статей. – Мюнхен, 1951. – С. 60.
¹⁵ Островерха Михайло. «До перемоги», тижневик дивізії (1943-1945) // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк–Торонто, 1972. – Кн. 2; 1973. – Кн. 3. – С. 39-40, 38-47.
¹⁶ Кентій А. В. Українська Повстанська Армія в 1942-1943 рр. – К., 1999. – С. 34.
¹⁷ Мизак Нестор. За тебе, свята Україно. Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга третя. – Чернівці, 2002. – С. 102.
¹⁸ Герасимів Іван. З юнацьких мрій у ряди УПА // Літопис УПА. Т. 29. – Торонто–Львів, 1999. – С. 68, 73, 78, 99, 106, 289; Туча З. С. Бойове хрещення сотні к-ра «Веселого» // В рядах УПА. – Нью-Йорк, 1957. – С. 72-83; Отець Яворенко. Бій сотні «Веселого» // УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр. (збірка документів). Видання ЗЧОУН, 1957. – С. 204-287.
¹⁹ Небелюк Мирослав. Під чужими прапорами // Назов Києва. Збірник статей, спогадів і документів. – К.: Дніпро, 1993. – С. 144.
²⁰ Скорупський Максим. Туди, де бій за волю. Спогади курінного УПА. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги., 1992. – С. 89.
²¹ Верига Василь. Втрати ОУН у II світовій війні або «Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї». – Торонто. Канада, 1991. – С. 133.
²² Державний архів Тернопільської області (ДАТО). – Ф. – П-69. – Оп.1. – Спр. 65, Арк. 19-34.
²³ Мизак Нестор. За тебе, свята Україно. Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга третя. – Чернівці, 2002. – С. 107.

Summary

*Nestor Myzak
(Chernivtsi)*

Participation of SS Galician Ukrainian soldiers in the 1944-1953 liberation movement of OUN, UPA

The article deals with the participation of SS Galician Ukrainian soldiers in the 1944-1953 liberation movement of OUN, UPA.

УДК 94(477.8)

*Володимир Борщевич
(Луцьк)*

МЕНТАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х – НА ПОЧАТКУ 60-х рр. ХХ СТ.

Стаття присвячена еволюції ціннісної системи православних священиків Волині протягом першого післявоєнного десятиліття. Звернуто увагу на ментальний злам у частини ієреїв краю під впливом радянської релігійної політики, порушення традиційних норм поведінки чернецтвом. У наукове використання вводяться маловідомі та невідомі архівні джерела.

Ключові слова: православне духовенство, Волинь, радянський тоталітаризм, ментальність

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Протягом післявоєнних десятиліть волинське православне духовенство залишалось впливовою силою у духовному і національно-культурному житті краю. Нові державно-політичні умови з встановленням радянської влади зумовили еволюцію ціннісних орієнтирів частини священничої верстви, що негативно позначилось на корпоративному статусі. Московська церковна політика, існування в умовах тоталітарної системи спонукали священнослужителів до пристосування, втрати видових ознак, деформації свідомості. Негативний світоглядний багаж, набутий духовенством в радянський період впливав і впливає на протікання релігійних і державно-національних процесів сучасної України.

Стан розробленості теми в науці. Зміна ціннісних орієнтирів волинського духовенства в означений період лише частково, в міру логіки дослідження, зафіксована в працях В.Пашенка¹, В.Барана², В.Милуся³ та інших. **Формулювання цілей статті.** Отже, **об'єктом** дослідження у даній роботі є волинське православне духовенство, а **предметом** – еволюція його свідомості в умовах радянського тоталітаризму. З огляду на недостатню увагу науковців до питання **метою** ставимо окреслити глибину деформації корпоративної ментальності священництва, форми її вияву, для чого маємо виконати такі **завдання:** виявити джерела зміни свідомості; вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на процес; масштабність ментальних зламів у часовому проміжку; окреслити соціальний статус священників-конформістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлення радянського режиму на Волині на початку 1944 р. проросійські священники краю сприйняли як можливість кращого влаштування, отримання прибуткової парафії. Мешканець Рівного

о. Олексій Власік написав 24 червня 1944 р. лист митрополиту Ленінградському і Новгородському Олексію (Симанському), у якому доносив на «зрадників» – автокефальне духовенство, і вимагав позбавити його парафій, особливо благочинних. Закінчив послання о. Власік проханням надати одну з кращих парафій⁴.

Інстинкт самозбереження змушував волинське духовенство пристосовуватись до умов радянської системи, демонструючи лояльність. Встановлення тотального контролю за церковним життям включало перевисвяту автокефального духовенства, котре отримало сан у роки війни. Протягом літа 1944 р. повторно рукоположення прийняли о. Олександр Волошин, о. Всеволод Рибачук, о. Семен Говдій, о. Ананій Сегейда та інші. На 1 липня того ж року лише 25 священників і дияконів Рівненської області подавались уповноваженим як приналежні до автокефальної юрисдикції⁵.

Конфлікти між духовенством не відійшли у минуле і в радянську добу. Священик Іона Зінкевич, за твердженням о. Бжезицького, бере за треби самогон і називає Бжезицького комуністом і бандерівцем. Благочинний, протоієрей Олексій Варницький на прийомі в уповноваженого розповів про патріотичну роботу і допомогу радянській владі «виловлювати німецько-українських агентів». Знаходились і такі, хто до останнього моменту намагався бути вірним поглядам і не йти на компроміс. Уповноважений у Волинській області М. Діденко у доповіді київському керівництву 3 квітня 1945 р. повідомляв про уникання окремими автокефальними священниками реєстрації. Серед таких називались о. Данило Штуль та о. Федір Зай⁶.

Поступово в церковну адміністрацію проникло душепродавство, характерне радянській поліційній системі. Благочинний Луцької округи о. В. Осташевський 12 грудня 1945 р. у рапорті архієреєві доповідав про невиконання окремими священниками зобов'язань з єпархіальних внесків та представлення потрібної інформації з життя парафії. Окремо благочинний зупинився на священниках, котрі в роки війни належали до складу Автокефальної церкви і звинувачував їх у махінаціях і намаганні зберегти провідні позиції в єпархіальному управлінні⁷. Не обійшов увагою о. Осташевський колишнього автономного священника о. І. Давидовича. Ймовірно, він розглядався благочинним як конкурент.

За допомогою доносу намагалася звести порахунки із протоієреєм Стефаном Грушко матушка о. Давидовича. Вона спеціально записалась на прийом до уповноваженого у Волинській області наприкінці 1945 р. і розповіла про участь о. Грушка у проголошенні Самостійної України єпископом Полікарпом (Сікорським) 12 липня 1941 р. з амвону Троїцького собору. Матушка Давидович сподівалась поквитатись із колишнім автокефальним священником і, можливо, виторгувати для чоловіка вигідну соборну церкву.

Тим часом духовенство обурювалось з приводу надмірного оподаткування. Уповноважений М. Діденко писав, що один із скаржників тримає пару коней, три дійні корови і три годовані свині і нарікає на високі податки⁸. Вочевидь волинські священники не могли адаптуватись до сталінської політики, коли усі повинні стати жебраками, а держава розподіляти ресурси і винагороджувати лояльних. В умовах радянського тоталітаризму діяльність духовенства контролювалась не лише урядовцями, але й спецслужбами. Компрометуючі матеріали використовували для коригування позиції священнослужителів. У кінці грудня 1945 р. митрополит Київський Іоан (Соколов) викликав для пояснень єпископа Волинського і Рівненського Миколу (Чуфаровського). Чуфаровський визнав, що траплялись випадки пожертв вдячними новорукоположеними на зведення будинку для пастирських курсів та інше⁹. В одному із звітів уповноважений М. Діденко зауважував, що єпископ Микола (Чуфаровський) мешкає у чотирьох, обставлених м'якими меблями кімнатах, продукти харчування і речі купує на базарі [8, 46]. Влітку того ж року судовим рішенням зобов'язано о. Сергія Скоробацького виплатити прислузі гроші за три роки праці¹⁰.

Реалії радянської влади змушували священників з метою самозбереження вдаватись до демонстрування лояльності, котра межувала із самоприниженням. Після доносів протоієрей С. Грушко вирішив особисто розвіяти в уповноваженого сумніви з приводу його нелояльності. На прийомі в М. Діденка 10 січня 1947 р. о. Стефан переконував у надійності і просив повернути на посаду настоятеля кафедрального собору. Доноси входили у моду і ставали засобом усунення конкурентів та неугодних. Другий священник Луцького собору, благочинний Луцького району о. Василь Осташевський на початку січня подав уповноваженому скаргу на єпископа Варлаама (Борисевича). У ній священник звинуватив свого правлячого архієрея у привласненні церковних грошей, а також дозволив закиди політичного характеру¹¹. Скаргу уповноважений передав радянським органам НКВС.

Домінування консервативних сил у церковному житті відобразилося на підготовці кандидатів в ієреї. Традиція серед молодих священників носити акуратно підстрижені вуса і бороду наштовхнулася на критику. У середині березня 1947 р. на Педагогічних зборах правління Волинської духовної семінарії (ВДС) ректор доповідав про ігнорування вихованнями у дияконському сані його зауважень стосовно появи на богослужіння у цивільному із поголеними обличчями¹². В іншому випадку ректор семінарії о. М. Тучемський у Додаткових відомостях до Звіту про ВДС за 1947-1948 навчальний рік зарозуміло заявляв про пристосування деяких випускників семінарії, котрі одруженням на доньках священників, маскуванню та індиферентністю намагалися вибудувати духовну кар'єру¹³. Наприкінці

серпня 1948 р. голова та секретар сільської ради с. Вишків Ківерцівського району звертались в єпархіальне управління з проханням залишити священника Миколу Кравчука. Аргументами «за» названо участь пастиря в заходах із благоустрою сільського клубу, активність у підписці на держзайм, сприяння колективізації через бесіди з селянами¹⁴.

В умовах радянської дійсності духовенство намагалось протестувати. Коли у священника с. Курозвани Гошанського району о. Петра Коцюка відібрали частину городу і позбавили права випасати худобу, представник духовної верстви спробував знайти захист в уповноваженого. У листі П. Дубовику 19 травня 1951 р. о. Петро розцінював утиски як завуальовану ворожість до нього як до служителя культу¹⁵. Зрозумілим стає прагнення радянського режиму не лише впливати на підготовку кандидатів у священники, але й виховувати семінаристів у відповідному напрямку. Через спеціально підібраний викладацький склад в голови учнів семінарії вкладалась «любов до нашої великої батьківщини [СРСР], свідоме ставлення до своїх громадянських обов'язків та сумлінне їх виконання»¹⁶.

Перебування духовної верстви у своєрідному соціальному гетто не усунуло маргінальних проявів свідомості її представників. Благочинний Дубенської округи протоієрей Лукашевич доповідав 17 липня 1952 р. про арешт за зберігання і продаж самогону сторожа Дубенського Іллінського собору Олександра Кухарчука¹⁷. Виявилось, що сторож трудився в соборі 15 років і кілька останніх літ займався збутом саморобного алкоголю. Про це знав настоятель Іллінського храму, соборний причет і купували у нього самогон¹⁸. З огляду на ці та інші вчинки духовенства єпископ Волинський і Рівненський Паладій (Камінський) підписав 10 квітня 1953 р. спеціальний циркуляр, котрим постановив викоринити публічне куріння тютюну та надмірне споживання алкоголю священниками.

Збірний образ свідомості волинського духовенства доповнювався і випадками корисливого поведіння із парафіяльними грошима. Віруючі с. Карпилівка Рокитнівського району скаржились 14 квітня 1953 р. заступнику голови райвиконкому Власову на священника із Рокитно, котрий півроку тому відправив у них службу і взяв із церковної каси 186 руб., пообіцявши ними заплатити парафіяльні податки державі. Однак минули місяці – гроші пропали і податки залишились несплаченими¹⁹. Прикметно, що звернення громадян потрапило до обласного уповноваженого, котрий передав його єпархіальному архієреєві. Не відійшли у минуле також конфлікти між церковними старостами і настоятелями. Про один з таких випадків у громаді с. Тайкури доповідав 15 березня 1955 р. благочинний Здолбунівського району, протоієрей Євген Гейхрех єпископу Волинському і Рівненському Паладію (Камінському).

Зафіксовано ускладнення стосунків і серед черниць Дерманського монастиря. Сформована в ек-

стремальних умовах чернеча громада мала низку внутрішніх суперечностей, котрі впливали на її діяльність. Це помічали радянські клерки. У довідці про стан монастиря, складеній 1 квітня 1955 р. уповноваженим П. Дубовиком, зазначалось, що роль неформального лідера в обителі відіграє економка черниці Довбенко і з цим змушена рахуватись настоятелька монастиря ігуменя Лукія (Дмитрієнко)²⁰.

У 1956 р. Народний суд Корецького району розглянув на засіданні 19 липня справу за позовом Корецького монастиря проти доньки та онуки покійного монастирського священника про виселення їх з квартири, наданої як причтове житло. В обґрунтованні позову керівництво монастиря вказувало на потребу згаданої житлової площі для чернечої громади. Народний суд ухвалив закрити справу за невідповідністю²¹. Сам же Корецький монастир страждав від внутрішніх чвар, котрі спалахували на ґрунті конкуренції кількох груп черниць. До цього потрібно додати ще й обурливу поведінку регента монастиря Євдокії Веселик. Протягом тривалого часу вона підтримувала знайомство із мешканцем Корця. Одруження останнього не перервало зв'язку і закінчилось скандалом жінок у келії монастиря. Указом від 5 листопада 1956 р. єпархіальна влада перемістила сестру Євдокію Веселик у Дерманський монастир із заборороною носити рясю і клобук²². Однак оскаржена черниця відмовилась виконати розпорядження духовної влади і виїхати у Дермань.

Тривалий час життя Корецького монастиря порушувалось анонімками окремих його сестер. Невдовзі бунтівних черниць ідентифікували. Указом канцелярії правлячого архієпископа монашці Маріонілі (Мархайчук) та інокіям Феклі Сисенюк, Фотині Бондарець, Ірині Чемерисовій, Февронії Юрчук та Феклі Юрчук за написання анонімних доносів і наклепів заборонили носіння рясі і клобука до відповідного розпорядження. Причину негараздів Корецького монастиря архієпископ Панкратій (Кашперук) вбачав у захопленні сестер ідеями леонтівців. «Суворо забороняю притулок в монастирі різним волоцюгам, – писав архієпископ ігумені монастиря 12 грудня 1956 р., – котрі під виглядом благочестя, називаючи себе великими старцями, пророками, апостолами та інше, багатьох нетвердих у вірі сестер збивають з пантелику і доводять до безумства і ганьби монастиря»²³. Лист такого ж змісту направлено у Дерманський жіночий монастир.

Радянська дійсність змушувала волинське духовенство шукати форми співіснування, котрі із відносним комфортом дозволяли б існувати в суспільстві. Передовсім, усвідомлюючи складність священничої діяльності, духовенство не бажало, аби їх діти ставали ієреями. Про це зауважував уповноважений у Рівненській області П. Дубовик у довідці про стан і діяльність РПЦ 20 січня 1957 р. Він також звертав увагу партійного керівництва рес-

публіки на факти пристосування священників до колгоспного ладу і як приклад наводив сім'ю о. Міляевича з Малого Житина Олександрійського району, котра трудиться в колективному господарстві. Отець Михайло Шестеряков із с. Мала Мильча Вербського району допомагав батькові, колгоспникові, ковалем, слюсарем та столяром, а о. Микола Джум із містечка Тучин сам працював ковалем у колгоспі²⁴.

Не вщухали внутрішні суперечності у Корецькому монастирі. Група черниць, прихильників звільненої ігумені Магдалини, неодноразово скеровували анонімні прохання єпархіальному архієреєві про її повернення в обитель. За порушення чернечої обітниць та підпільну роботу проти настоятельки монастиря ігумені Євлогії (Омельчук) владика Панкратій (Кашперук) позбавив монахиню Ангеліну Щербак права носити рясу і клобук. Напруження сягнули такого рівня, що черниці стали самовільно залишати монастир. У травні 1957 р. про вихід з обителі інокіни Ірини Чемерисової доповідала Панкратію (Кашперуку) настоятелька ігумені Євлогія²⁵.

Внутрішньо монастирська боротьба настільки набридла архієпископу Панкратію, що наприкінці червня 1957 р. він назвав авторок скарг «не монашками, а проживаючими в монастирі дармоїдами, наклепниками і ворогами святої обителі»²⁶. Архієрей навіть схвалював залишення стін монастиря черницею Чемерисовою і бажав, аби так зробили Ангеліна Щербак, Маріонілла Мархайчук та Фотіна Бондарень, і тоді у Корці запанує мир і спокій. Анархія торкнулась також Дерманського монастиря. Його насельниці дозволяли собі ігнорувати послух, вільно удень і вночі залишати обитель без благословіння настоятельки. З огляду на це 13 листопада 1958 р. архієпископ Панкратій вказав ігумені Лукії, настоятельці Дерманського жіночого монастиря, на неприпустимість такої поведінки черниць. Засобом посилення порядку архієпископ назвав пильне стеження за порушниками і своєчасне інформування про нехтування монастирської дисципліни. Кашперук обіцяв карати винних не лише позбавленням права носити рясу і клобук, але й виключенням із монастиря²⁷. Засоби впливу виявились дієвими, оскільки черниця Манефа із Дерманя покаялась і змінила поведінку. Єпархіальний архієрей дозволив їй носіння чернечого одягу.

Остаточно ж вирішити ситуацію у Корецькому монастирі Панкратієві не вдалося. На початку липня 1959 р. він змушений перевести із Корця в Дермань двох черниць, котрі стали жертвами міжусобиць, як писав єпархіальний архієрей, «безумних баб Корецького монастиря»²⁸.

Поряд із прикладами адаптації окремі представники духовної верстви демонстрували зразки сумлінного виконання пастирських обов'язків. На початку 1960 р. обласна газета «Радянська Волинь» опублікувала статтю «Сюди хрестом, а туди хвостом», у якій прагнула розкрити антирадянську ді-

яльність викладача ВДС, священника Миколи Вінцукевича. Головна провина пастиря полягала у намаганні активізувати церковне життя єпархії, удосконалити навчальний процес семінарії. Цими діями він не вписувався у схему деградаційної діяльності лояльних священників²⁹.

Ситуація у Корецькому монастирі настільки виснажувала архієпископа Панкратія (Кашперука), що він відмовився приймати настоятельку Людмилу (Вельсовську). «І надалі не порушуйте мій спокій, – писав архієпископ 23 квітня 1963 р., – оскільки і без вас від нервів втрачаю зір. Якщо у вас щось є по монастиреві, надсилайте мені письмово поштою, але самі особисто не приїжджайте, бо я вас не прийму»³⁰. В іншому випадку на адресу матушки архієрей висловився, мовляв «горбатого могила виправить». Сам же Панкратій нарікав, що його не люблять у патріархії й обходять церковними нагородами. Натомість уповноважений у Волинській області за підсумками 1960 р. характеризував владу з позитивної сторони, як такого, хто сприймає реалії, іде назустріч владі в окремих принципових питаннях, підписуючи потрібні розпорядження. Незадоволення ж режиму викликала поведінка священника Афіногена Павлюка, котрий у проповідях порівнював радянські гоніння із ранньохристиянськими, переконував вірних змінити життя через покуту³¹.

За спостереженнями радянських службовців, православне духовенство у Волинській області протягом 1961 р. поділялось на три групи щодо сприйняття реальних умов служіння. Отже, старші ієреї заявляли, що на їх життя віруючих вистачить, священники середнього віку побоювались за своє становище, оскільки не могло перевчитись і працювати фізично, а молоді намагалися пристосуватися і хотіли здобути світську вищу освіту³². Своєрідно вирішив ситуацію диякон С. Луцьок, котрий служив у с. Борохів Ківерцівського району й одночасно працював гардеробником в обласній дитячій бібліотеці у Луцьку³³. Священик Бабич звертався до Міністерства оборони СРСР з проханням призначити на парафію і мотивував клопотання успіхами сина курсанта Павла Бабича. Останній служив на Чорноморському флоті, був комсомольцем, нагороджений похвальним листом райкому комсомолу Севастополя, брав участь у роботі Одинадцятій комсомольській конференції ЧФ.

Попри усі труднощі праці в умовах радянського тоталітаризму волинське духовенство зберігало бажання виконувати пастирські обов'язки. На початку травня 1963 р. уповноважений у Волинській області доповідав московському керівництву про намір кількох священників, котрі перебувають за штатом, повернутись до праці³⁴. Отці Кузьма Михалевич, Федір Симонович та Михайло Ящук залишили службу в розпал хрущовських антицерковних гонінь і після нетривалої перерви прагнули відновити статус.

Прикметною є характеристика станом на 1 вересня 1963 р. викладача Волинської духовної семінарії о. Митрофана (Дикуна). Отець названий релігійним фанатиком, якого виховали з п'ятнадцятирічного віку у монастирі, багато працює над собою, начитаний і як чернець прагне до духовної кар'єри³⁵. У той же час монахи Почаївської лаври зважились на непослух єпархіальному архієреєві. Під тиском радянської влади єпископ Львівський і Тернопільський Григорій (Закаляк) з відома патріархії призначив на початку 1964 р. ігумена Вячеслава (Пасамана), ієромонахів Сергія (Соломку), Валеріана (Поповича), Амвросія (Довганя) парафіяльними священниками, а ченця Нестора (Онука) перевів у Псково-Печерський монастир³⁶. Таке рішення виявилось замаскованою поступкою режимові щодо закриття Почаївського монастиря. Згадані ченці відмовились залишити обитель і виконати розпорядження архієрея.

У кризові для Церкви 60-ті рр. зросла кількість священників-ізгоїв. Вони не зрікались духовного сану, але і не служили. Таких у Волинській області уповноважений А.Федулов у 1964 р. нарахував 24 особи. У кожного із них – власна історія. Наприклад, о. Леонтій Коровицький після в'язниці не священнодіяв, мешкав у Камені-Каширському, де працював малярем у райпромкомбінаті і неофіційно підробляв дантистом. Диякон Йосип Холодюк залишив службу ще у 1946 р., але сану не зрікся. Тривалий час він трудився керівником самодіяльного хору гарнізонного будинку офіцерів, а на момент звіту викладав спів у 3 і 8 школах Луцька. Серед упосліджених числився протоієрей Микола Вінцукевич. На відміну від інших він боровся за повернення до служби. З цією метою священник 25 травня 1964 р. був на прийомі у владики й уповноваженого, де вимагав справедливого ставлення до себе³⁷.

Особливості ментальності вирізняли у 60-х рр. волинських дияконів. Вони хоч і мали сан, однак виконували допоміжні функції у церкві і маневрували в умовах підвищеної політичної і соціальної уваги. У відповідь на прохання єпископа Архангельського і Холмогорського про рекомендацію кандидата на кафедрального протодіякона волинський архієрей відповідав 3 квітня 1965 р., що диякони Волинської єпархії посередні і не надаються на роль кафедрального протодіякона, а також кожен із них не побажає залишити насиджене місце, оскільки як місцеві жителі вони мають власні будиночки, господарство і працюють у колгоспі³⁸. Про прив'язаність волинських священників до малої Батьківщини свідчило і те, що, вийшовши на пенсію, вони повертались у Волинську єпархію. Весною 1966 р. з Хмельницької єпархії переїхав у с.Ясининичі Рівненського району о. Олексій Юркевич, приїхав на Волинь й о. Петро Сакович.

Отже, більшість православного духовенства Волині протягом першого післявоєнного двадцятиріч-

чя залишалась вірною ідеалам пастирського покликання. Радянський тоталітаризм, антицерковні кампанії породили надлам у свідомості частини ієреїв. Страх перед репресіями та фізичною розправою спонукали отців до пристосування, зруйнували авторитет єпархіальної влади, яку відразу заступила радянська. Моральні норми, пастирська етика відійшли на другий план і все більше священників, особливо серед благочинних та службовців єпархіального управління, схилились до співпраці із атеїстичним режимом в обмін на матеріальне благополуччя. Нездорова моральна атмосфера виявилась причиною конфліктних ситуацій у монастирях.

¹ Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава: б.в., 1997. – Частина перша. – 356 с.

² Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.

³ Милусь В. Волинська духовна семінарія в Луцьку (1946-1964 рр.). – Рівне: «Волинські обереги», 2001. – 62 с.

⁴ Письмо священника Алексія Власика митрополиту Ленинградскому и Новгородскому Алексію (Симанскому), 24 июня 1944 г. // Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф.р-204, оп.11, спр.10, арк.18.

⁵ Ведомости о духовенстве Ровенской области по состоянию на 1 июля 1944 г. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.1, арк.7.

⁶ Информационный доклад уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Народных Комиссаров СССР по Волинской области М. Диденка, № 63/с, 3 апреля 1945 г. // Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф.р-393, оп.3, спр.2, арк.23-24.

⁷ Рапорт благочинного Луцкого округа, священника Василия Осташевского епископу Волинскому и Ровенскому Николаю (Чуфаровскому), 12 декабря 1945 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.1, спр.10, арк.1-13.

⁸ Информационный доклад уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Народных Комиссаров СССР по Волинской области М. Диденка, № 212/с, 9 января 1946 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.3, спр.3, арк.40-46.

⁹ Письмо епископа Волинского и Ровенского Николая (Чуфаровского) митрополиту Киевскому Иоанну (Соколову), 22 января 1946 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.3, спр.4, арк.6-7.

¹⁰ Письмо уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Ровенской области Б. Плугатаренка уполномоченному Совету по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Крымской области А. Гуськову, № 122-49, 11 ноября 1960 г. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.426, арк.147.

¹¹ Информационный отчёт за I квартал 1947 г. уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Волинской области М. Диденка, № 190/32, 3 апреля 1947 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.3, спр.7, арк.19-43.

¹² Журнал Педагогического собрания правления Волинской православной духовной семинарии, № 6, 17 марта 1947 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.2, арк.19-20.

¹³ Дополнительные ведомости к Отчёту по Волинской православной духовной семинарии за 1947-1948 учебный год // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.13, арк.134-137.

¹⁴ Лист голови сільської ради с. Вишків Ківецівського району Ткачука Волинсько-Рівненському єпархіальному управлінню, № 77, 27 серпня 1948 р. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.11, арк.96.

¹⁵ Скарга священника Петра Коцюка уповноваженому Раді у справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР у Рівненській області П. Дубовику, 19 травня 1951 р. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.63, арк.24.

¹⁶ Отчёт о Волинской православной духовной семинарии за 1951-1952 учебный год // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.37, арк.1-30.

¹⁷ Рапорт благочинного Дубенського округу, протоієрея В. Лукашевича єпископу Волинському і Рівненському Панкратію (Кашперуку), № 135, 17 липня 1952 р. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.72, арк.34.

¹⁸ Рапорт благочинного Дубенського округу, протоієрея В. Лукашевича єпископу Волинському і Рівненському Панкратію (Кашперуку), 3 липня 1952 р. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.72, арк.50.

¹⁹ Заява жителів с. Карпилівка Рокитнівського району заступнику голови Рокитнівського райвиконкому Власову, 14 квітня 1953 р. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.79, арк.30.

²⁰ Справка о состоянии Дерманского женского монастыря, составленная уполномоченным Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Ровенской области П. Дубовиком, 1 апреля 1955 г. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.74, арк.64-65.

²¹ Ухвала Народного суду Корецького району Рівненської області, 19 липня 1956 р. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

²² Указ канцелярії архієпископа Волинського і Ровенського настоятельниці Корецького жіночого монастиря игуменї Евлогії (Омельчук), № 2575, 5 листопада 1956 г. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

²³ Письмо архієпископа Волинського і Ровенського Панкратія (Кашперука) настоятельниці Корецького жіночого монастиря игуменї Евлогії (Омельчук), 12 грудня 1956 г. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

²⁴ Справка «О состоянии и деятельности Русской православной церкви и духовенства в Ровенской области» уполномоченного Совета по делам РПЦ при Совете Министров СССР по Ровенской области П. Дубовика инспектору ЦК КПУ, 20 января 1957 г. // ДАРО, ф.р-204, оп.11, спр.94, арк.93-105.

²⁵ Рапорт настоятельниці Корецького жіночого монастиря архієпископу Волинському і Ровенському Панкратію (Кашперуку), 18 травня 1957 г. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

²⁶ Указ архієпископа Волинського і Ровенського Панкратія (Кашперука) Ровенському областному благочинному, протоієрею Григорію Коршуну, № 1713, 28 лютого 1957 г. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

²⁷ Письмо архієпископа Волинського і Ровенського Панкратія (Кашперука) настоятельниці Устенського [Дерманського] жіночого монастиря игуменї Лукиї, 13 жовтня 1958 г. // Архів Дерманського жіночого монастиря, колекція документів.

²⁸ Письмо архієпископа Волинського і Ровенського Панкратія (Кашперука) настоятельниці Устенського

[Дерманського] жіночого монастиря игуменї Лукиї, 3 жовтня 1959 г. // Архів Дерманського жіночого монастиря, колекція документів.

²⁹ Письмо уполномоченного Совета по делам РПЦ при Совете Министров СССР по Волинской области А. Федулова Совету по делам РПЦ при Совете Министров СССР, № 33, 10 марта 1960 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.82, арк.46-48.

³⁰ Письмо архієпископа Волинського і Ровенського Панкратія (Кашперука) настоятельниці Корецького жіночого монастиря монахині Людмилі, 23 квітня 1960 г. // Архів Корецького жіночого монастиря, колекція документів.

³¹ Информационный доклад уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Волинской области за 1960 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.114, арк.50-64.

³² Отчёт о проведённой работе уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Волинской области в 1961 г. в духе требований постановлений ЦК КПСС от 13 января 1960 г. и Совета Министров СССР от 16 марта 1961 г., № 263 // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.114, арк.10-31.

³³ Рапорт уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Волинской области А. Федулова секретарю ОК КПУ О. Швидаку, № 24, 5 февраля 1962 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.94, арк.14-17.

³⁴ Письмо уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР по Волинской области А. Федулова Совету по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР № 30, 6 мая 1963 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.100, арк.51.

³⁵ Список административно-преподавательского состава Волинской духовной семинарии на 1 сентября 1963 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.100, арк.197-200.

³⁶ Письмо митрополита Крутицкого и Коломенского Пимена (Извекова) єпископу Львовському і Тернопільському Григорію (Закаляку), № 130, 20 лютого 1964 г. // Архів Львівсько-Сокальського єпархіального управління, колекція документів.

³⁷ Письмо протоієрея Николая Винцукевича Совету по делам Русской православной церкви при Совете Министров СССР, 12 июня 1964 г. // ДАВО, ф.р-393, оп.2, спр.103, арк.93.

³⁸ Письмо єпископа Волинського і Ровенського єпископу Архангельському і Холмогорському, 15 квітня 1965 г. // Архів Луцько-Волинського єпархіального управління, колекція документів.

Summary

*Borshevych Volodymyr
(Lutsk)*

The mental space of Volyn Orthodox clergy in the second half of the 40's – early 60-ies of XX century

The article is devoted to the evolution of the value system of Volyn Orthodox priests during the first postwar twentieth. To call attention to mental break in the land of the priest under the influence of Soviet religious policy, the violation of traditional norms of conduct of a monk. Unknown and little-known archive documents are entered in scientific use.

Key words: Orthodox clergy, Volyn, Soviet totalitarianism, the mentality.